

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНУ «ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ
кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А.С. МАКАРЕНКА
кафедра соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
кафедра соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ В РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ

МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,
ПРИСВЯЧЕНОЇ 300-РІЧЧЮ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ГРИГОРІЯ САВИЧА СКОВОРОДИ

21 ЖОВТНЯ 2022 РОКУ

ХАРКІВ – 2022

УДК 37.015.31:316.42
ББК 74.60
С91

*Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(протокол № 11 від 16 .11.2022 р.).*

Редакційна колегія: Васильєва М.П. – доктор педагогічних наук, професор;
Романова І.А. – доктор педагогічних наук, доцент;
Шеплякова І.О. – кандидат педагогічних наук;
Штанько М.О. – ст. лаборант кафедри.

Автори опублікованих матеріалів відповідають за підбір, точність і достовірність наведених фактів, правильне цитування джерел, власних імен та інших відомостей. Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів.

Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди, 21.10.2022 р. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. 225 с.

Збірка містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої сучасним проблемам професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі, реаліям і тенденціям розвитку професійної діяльності фахівців соціальних інституцій з вирішення актуальних проблем соціальної роботи.

Матеріали представляють інтерес для науковців і практиків у галузі соціальної і соціально-педагогічної діяльності, науковців-початківців (здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів спеціальності «Соціальна робота») й практиків – фахівців соціальних інституцій.

© Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2022.
© Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки, 2022.

Черненко К.Р. ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В СОЦІАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	197
Чеховська Г.В. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У КЛУБАХ ЗА ІНТЕРЕСАМИ.....	199
Шеплякова І.О. ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ МЕДИКО-СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	200
Щербакова В.І., Костіна В.В. ДОСВІД РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ.....	203
Щетина В.О. АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	206
Якимович Д.Д. ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ У ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ.....	207
Ян Мен'ї ДИСКУСІЙНИЙ КЛУБ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗВО.....	209
Ячменьова Д.С. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	212
Відомості про авторів	219

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

Анотація. У статті проаналізовано поняття «булінг», «підлітковий вік», дано визначення поняттю «соціальна профілактика булінга» як сукупності конкретних соціальних заходів (соціально-педагогічних, психологічних, організаційних, управлінських, культурно-виховних), здійснюваних з метою попередження, виявлення та усунення булінгу та його наслідків, які призводять до появи і загострення соціальних проблем; проаналізовані основні профілактичні напрямки психолого-педагогічного впливу на підлітка з метою попередження булінгу в освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти; розкрито підготовку майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків» як процес набуття необхідних знань, умінь, навичок, досвіду щодо особливостей профілактичної роботи з підлітками схильними до проявів булінгу у закладі загальної середньої освіти, а також можливості відтворювати їх у майбутній професійній діяльності; схарактеризовано компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти: когнітивний, мотиваційно-особистісний, діяльнісний; розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено комплекс засобів підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти, який складався з лекційного, семінарсько-практичних занять та соціально-виховного заходу.

Ключові слова: підлітки, булінг, соціальний педагог, соціально-педагогічна профілактика, соціально-педагогічна підготовка, готовність, соціально-педагогічна робота, заклади загальної середньої освіти.

Annotation. The article analyzes the concepts of "bullying", "adolescence", defines the concept of "social prevention of bullying" as a set of specific social measures (social-pedagogical, psychological, organizational, managerial, cultural-educational), carried out with the aim of prevention, detection and elimination bullying and its consequences, which lead to the emergence and exacerbation of social problems; analyzed the main preventive directions of psychological and pedagogical influence on the teenager with the aim of preventing bullying in the educational environment of the general secondary education institution; the preparation of future social pedagogues for the prevention of bullying among teenagers" is revealed as a process of acquiring the necessary knowledge, skills, experience regarding the specifics of preventive work with adolescents prone to manifestations of bullying in a general secondary education institution, as well as the

opportunity to reproduce them in future professional activities; the components of the readiness of future social pedagogues to prevent bullying among teenagers in a general secondary education institution are characterized: cognitive, motivational-personal, activity; developed, theoretically substantiated and experimentally tested a set of training tools for future social pedagogues to prevent bullying among teenagers in a general secondary education institution, which consisted of lectures, seminar-practical classes and a social-educational event.

Key words: *teenagers, bullying, social pedagogue, socio-pedagogical prevention, social-pedagogical training, readiness, social-pedagogical work, institutions of general secondary education.*

Постановка проблеми. Криза соціально-економічної, політичної, духовної складової нашого суспільства, підсилюється повномасштабним вторгнення Російської Федерації до нашої держави. Все це послаблює соціально-виховні функції як окремих соціальних інституцій (насамперед сім'ї та закладів освіти), так і суспільства в цілому. Наслідком цього стає поширення серед дітей, зокрема підліткового віку, агресивності, жорстокості, асоціальних явищ, у тому числі й булінгу. Це вимагає від закладів загальної середньої освіти своєчасне та правильно організоване проведення профілактичних заходів, що дозволить швидко та з найменшими затратами знешкодити проблему булінгу серед підлітків. При цьому, ефективність цього процесу залежить від комплексного підходу та професіоналізму суб'єктів профілактичного впливу. З метою організації результативної соціально-педагогічної роботи з профілактики булінгу серед підлітків у закладах загальної середньої освіти необхідно забезпечити якісну підготовку майбутніх соціальних педагогів до зазначеної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури показав, що проблемою булінгу його видами, причинами та формами прояву займалися (Т. Алексеєнко [1], Н. Гордієнко [4]), зміст та особливості соціальної профілактики булінгу розглядали (Л. Лушпай [9], О. Юрчик [15]); окремі аспекти соціально-педагогічної профілактики булінгу у підлітковому середовищі закладу загальної середньої освіти вивчали (В. Олійник [10], М. Романенко [12]).

Проблему професійної підготовки фахівців соціальної галузі розкрито у наукових працях О. Василенко [2], М. Васильєвої [3], І. Романової [3], до профілактичної роботи з різними соціальними суб'єктами частково репрезентовано в дослідженнях Н. Єсіної [8], Т. Коломієць [14], А. Сініченко [8], І. Шеплякової [14] тощо. Окремі аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти розкрито в студіях Т. Єльчанінова [7], І. Філіпської [7].

Метою статті є дослідження змісту та особливостей підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз наукових праць (Л. Долинської [5], О. Скрипченка [5],) дозволив схарактеризувати підлітковий вік (11-14 років) як складний період в розвитку особистості, який є перехідним

від дитинства до дорослості, коли відбуваються зміни як в фізичному, психічному, духовному особистісному розвитку підлітка, так і в оточуючому його середовищі, а точніше – у системі вимог і очікувань суб'єктів цього середовища до нього. Підлітковий вік відрізняється підвищеною чутливістю до зовнішніх та внутрішніх чинників, оскільки в цей час радикально змінюється їх соціальний статус. Змістові та процесуальні особливості соціалізації в цьому віці визначають і посилюють жорстокі, агресивні прояви у підлітків.

На основі аналізу наукових праць, Т. Алексеєнко [], Н. Гордієнко [4], Л. Долинської [5], О. Скрипченка [5] ми розглядаємо булінг як агресивну поведінку, яка полягає у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві однієї або кількох осіб по відношенню до неповнолітнього, що призводить до заподіяння шкоди його фізичному або психічному здоров'ю.

Одним з перспективних і важливих напрямів соціально-педагогічної роботи з подолання булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти є профілактика, організація і здійснення якої потребує комплексного підходу.

Аналіз нормативно-правових джерел, положень наукових праць В. Олійника [10], М. Романенко [12], О. Юрчика [15] дозволив визначити соціальну профілактику булінгу як сукупність конкретних соціальних заходів (соціально-педагогічних, психологічних, організаційних, управлінських, культурно-виховних), здійснюваних з метою попередження, виявлення та усунення булінгу та його наслідків, які призводять до появи і загострення соціальних проблем.

Метою соціальної профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти є створення умов для уникнення проблеми булінгу, розвитку повноцінної особистості підлітка і задоволення ним своїх потреб соціально прийнятним способом.

Профілактичний соціально-педагогічний вплив може здійснюватися за такими напрямками, як: створення безпечного підліткового середовища в колективі, що включає емоційно-психологічну та фізичну безпеку; підвищення рівня поінформованості всіх суб'єктів освітнього середовища про форми, прояви, причини та наслідки булінгу; формування нетерпимого ставлення до насильства, усвідомлення булінгу як порушення прав людини, навичок насильницької поведінки; активізація суб'єктів освітнього середовища до профілактики булінгу.

Слід зазначити, що забезпечення ефективної соціально-педагогічної роботи з профілактики булінгу серед підлітків належить, насамперед, соціальному педагогові закладу загальної середньої освіти.

В Енциклопедії для фахівців соціальної сфери *професійна підготовка соціальних працівників / соціальних педагогів* визначена як «процес і результат оволодіння цінностями соціальної та соціально-педагогічної діяльності, професійно необхідними знаннями, вміннями й навичками, формування професійно важливих особистісних якостей, які є основою готовності до професійної соціальної та соціально-педагогічної діяльності» [6, с. 233]. У свою чергу під «готовністю», за В. Семиченко, розуміють «наявність компетенції,

знань, умінь та навичок, необхідних для успішного виконання певної сукупності завдань» [13, с. 50]. Професійна підготовка фахівців соціальної галузі є складним, багаторівневим процесом, що триває впродовж усього періоду навчання майбутніх фахівців у закладі вищої освіти й включає теоретичну та практичну підготовку, передбачає поступове нарощування знань, умінь, навичок, досвіду практичної діяльності, розвиток професійно важливих особистісних якостей майбутнього фахівця.

Аналіз теоретико-методичних питань підготовки соціальних працівників у наукових працях М. Васильєвої [3], Т. Єльчанінова [7], І. Романової [3], І.Філіппської [7] дозволив сформулювати поняття «*підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків*» як процес набуття необхідних знань, умінь, навичок, досвіду щодо особливостей профілактичної роботи з підлітками схильними до булінгу у закладі загальної середньої освіти, а також можливості відтворювати їх у майбутній професійній діяльності. Результатом зазначеного процесу визначено *готовність* здобувачів вищої освіти до здійснення роботи з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Проаналізувавши наукові праці Т. Єльчанінова [7], В. Семиченко [13], І.Філіппської [7] нами визначено готовність майбутніх соціальних працівників до профілактики булінгу серед підлітків як сукупність знань, умінь та навичок, що передбачають здатність до виправлення та попередження відхилень у поведінці підлітка, сприяють ефективній реалізації набутих професійних компетенцій соціальної спрямованості.

На основі аналізу теоретичних підходів до проблеми оцінки готовності майбутніх соціальних фахівців до професійної діяльності (М. Васильєвої [3], Н. Єсіної [8], І. Романової [3], В. Семиченко [13], А. Сініченко [8] та інших) схарактеризовано компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти: *когнітивний* (опанування системою професійних знань щодо змісту, форм, методів роботи з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти), *мотиваційно-особистісний* (формування у майбутніх соціальних працівників спонукань до професійної діяльності з профілактики булінгу серед підлітків та професійних цінностей, що забезпечують успішність діяльності майбутніх соціальних працівників з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти) та *діяльнісний* (оволодіння системою фахових умінь, необхідних для практичної роботи з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти).

Для більш ефективної підготовки майбутніх соціальних педагогів нами було розроблено комплекс засобів підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти, до складу якого входять лекційне заняття, семінарсько-практичні заняття та соціально-виховний захід, що сприяють засвоєнню здобувачами основних теоретичних положень та формуванню практичних умінь та навичок.

Експериментальна перевірка комплексу засобів підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі

загальної середньої освіти складалась з трьох взаємопов'язаних етапів: констатувального, формувального та контрольного.

На констатувальному етапі експериментальної роботи з метою визначення рівня готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти було виокремлено головні критерії та показники: когнітивний (формування системи теоретичних знань про сутність та особливості соціально-педагогічної профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти; форми, методи та технології профілактичної роботи з підлітками-булерами та сприйняття знань на особистісному рівні), мотиваційно-особистісний (формування у здобувачів пізнавальних та соціальних мотивів майбутньої соціально-педагогічної роботи з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти), діяльнісний (рівень сформованості практичних умінь та навичок здійснення соціально-педагогічної роботи з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти).

Під час формувального етапу експериментального дослідження впроваджувався комплекс засобів з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти, який був заснований на лекційному занятті «Поняття, форми, причини та наслідки булінгу у підлітковому середовищі», семінарсько-практичних заняттях «Соціально-педагогічна профілактика булінгу серед підлітків», «Форми, методи та технології роботи з підлітками-булерами у закладі загальної середньої освіти», соціально-виховному заході «Використання засобів реклами у соціальному вихованні підлітків».

Третій контрольний етап експерименту, окрім проведення повторної діагностики, мав за мету перевірку теоретичних знань та практичних умінь і навичок здобувачів експериментальної групи. Проведення повторної діагностики показало, що впровадження комплексу засобів з підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти вплинуло на підвищення рівня готовності здобувачів – майбутніх соціальних педагогів до цієї діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, розроблений комплекс засобів підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти є дієвими та може використовуватися у процесі професійної освіти майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів.

Перспективним напрямом подальшої дослідницької діяльності є розробка навчально-методичного забезпечення з підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Алексеєнко Т. Ф. Булінг і мобінг: причини розвитку і шляхи профілактики. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2018. №10. С. 5-12.

2. Василенко О.М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до консультативної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. Харків, 2019. Т.2. № 16. С.79-83.
3. Васильєва М.П., Романова І.А. Використання сучасних дидактичних методів у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Том. 2. № 13. С. 187-190.
4. Гордієнко Н. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей*. 2014. С. 155–157.
5. Долинської Л., Скрипченка О. Вікові аспекти виникнення булінгу серед дітей. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2016. Вип. 133. 335 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2016_133_50
6. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери [Алексєєнко Т. Ф. та ін.]; за заг. ред. І. Д. Зверєвої; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Ін-т проблем виховання НАПН України [та ін.]. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 535 с.
7. Єльчанінова Т.М. Філіпська І.В. Психологічна підготовка педагогічних працівників до виявлення та профілактики проявів булінгу серед учнівської молоді. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди*. Харків: ХНПУ, 2018. Вип. 57. С. 103-118.
8. Єсіна Н.О., Сініченко А.С. Технологія роботи соціального педагога з протидії булінгу в учнівському середовищі закладу професійно-технічної освіти. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурного просторі громади: матеріали інтернет-конференції* (м. Суми, 1-2 червня 2021 року). Суми. 2021.
9. Лушпай Л. І. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії). *Українознавчий альманах*. 2010. Вип.4. С. 126–131.
10. Олійник В. О. Соціально-педагогічна профілактика жорстокої поведінки учнів основної школи засобами анімаційної діяльності: дисерт. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», Слов'янськ: Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» 2017. 22 с.
11. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради. 2017. № 38-39. ст.380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#> (дата звернення: 17.09.2022 р.).
12. Романенко М. Психолого-педагогічна робота з подолання булінгу в підлітковому віці. *Практика управління закладом освіти*. 2015. № 8. С. 52–59.
13. Семиченко В. А. Моделювання структури педагогічної діяльності. Ялта: НМЦ «Надія», 2000. 75с.
14. Шеплякова І.О., Коломієць Т.О. Професійна підготовка соціальних працівників до роботи з соціальною адаптації дітей молодшого дошкільного віку до умов закладу дошкільної освіти. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи: матеріали Всеукр. наук.-практ.*

конф., м. Харків, 27 травня 2020 р. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2020. С. 37-42. <https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4679/.pdf>

15. Юрчик О.М. Психологічна профілактика шкільного насильства в початкових класах. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07 / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2016. 328 с.